

САБРАНИ РОМАНИ ГРОЗДАНЕ ОЛУЈИЋ

Књига 3

ИЗЛЕТ У НЕБО
ГЛАСАМ ЗА ЉУБАВ
НЕ БУДИ ЗАСПАЛЕ ПСЕ
ДИВЉЕ СЕМЕ
ГЛАСОВИ У ВЕТРУ
ПРЕЖИВЕТИ ДО СУТРА

Уређивачки одбор

Александар Јовановић
Драган Лакићевић
Александар Лешић
Радивоје Микић
Марко Недић
Зорана Опачић, председник
Петар Пијановић
Зоран Радисављевић

Гроздана Олујић

НЕ БУДИ
ЗАСПАЛЕ ПСЕ

Приредила
Зорана Опачић

СРПСКА КЊИЖЕВНА ЗАДРУГА
ПАРТЕНОН
Београд, 2018.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
DEPARTMENT OF CHEMISTRY
RECORDS OF THE
LABORATORY OF
ORGANIC CHEMISTRY
1900

INDEX

1. ...
2. ...
3. ...
4. ...
5. ...
6. ...
7. ...
8. ...
9. ...
10. ...
11. ...
12. ...
13. ...
14. ...
15. ...
16. ...
17. ...
18. ...
19. ...
20. ...
21. ...
22. ...
23. ...
24. ...
25. ...
26. ...
27. ...
28. ...
29. ...
30. ...
31. ...
32. ...
33. ...
34. ...
35. ...
36. ...
37. ...
38. ...
39. ...
40. ...
41. ...
42. ...
43. ...
44. ...
45. ...
46. ...
47. ...
48. ...
49. ...
50. ...
51. ...
52. ...
53. ...
54. ...
55. ...
56. ...
57. ...
58. ...
59. ...
60. ...
61. ...
62. ...
63. ...
64. ...
65. ...
66. ...
67. ...
68. ...
69. ...
70. ...
71. ...
72. ...
73. ...
74. ...
75. ...
76. ...
77. ...
78. ...
79. ...
80. ...
81. ...
82. ...
83. ...
84. ...
85. ...
86. ...
87. ...
88. ...
89. ...
90. ...
91. ...
92. ...
93. ...
94. ...
95. ...
96. ...
97. ...
98. ...
99. ...
100. ...

ПРОКЛЕТСТВО СЛОБОДЕ

Писан у првој половини шездесетих, трећи по реду (ако не рачунамо рукопис *Преживејши до сујера* из 1961. који се појавио 2017), роман *Не буди засиале њсе* имао је скрајнуту улогу у књижевном опусу Гроздане Олујић. Објављен је само једном, у издању београдске Просвете 1964. Осим на српском језику, роман се четири године касније појавио и у пољском преводу, у издању Националног института за издаваштво из Варшаве.

У првој половини 60-их година Гроздана Олујић била је млад писац у фокусу, онај који изазива контроверзне ставове и, у исто време, један од најпревођенијих. Домаћа штампа извештава о њеној иностраној каријери, честим путовањима и бланко уговорима које нуде инострани издавачи за будуће романе.¹ Пажњу јавности интригира чињеница да су о свим романима које је дотад објавила (*Излећ у небо* и *Гласам за љубав*) вођене полемике, али и снимљени филмови који су допринели њиховој популарности. Логично је да је и њен

---

¹ Милановић, Д. (1965), „Излет у (лондонско) небо: Београдска књижевница Гроздана Олујић отпутовала у Лондон на преговоре око издавања новог романа“, *Новосћи*, 16. 9. 1965, 9; А. Ј. (1966), „Грозданин хамбуршки излет: Књига 'Дивље семе' путује на запад: аутор романа 'Излет у небо' штампа четврти роман у иностранству“, *Експрес њолићика*, 3. 11. 1966; Милетић, С. (1966), „Још то није видела! Књижевница Гроздана Олујић, која стално путује, сад износи утиске са пута по Индији“, *Вечерње новосћи*, 26. 3. 1966; „Роман Гроздане Олујић на мађарском“, *Књижевне новине*, 1. 5. 1965.

трећи роман дочекан са приличним интересовањем, о чему сведоче интервјуи поводом романа и прикази по дневним новинама, недељницима и женским листовима (*Полиџика, Дуја, Илусџирована џолиџика, Пракџична жена, Вечерњи лисџ*).²

Међутим, процене романа биле су углавном негативне, поготово оне који су долазиле од реномираних критичара. Очекивано, пажњу је привукла „бизарна“ и „атипична“ тематика о планираном самоубиству младих љубавника које је младић преживео. Па иако је приповедање о младим, побуњеним људима са маргине, „неприлагођеним животу, неспособним да се задрже на једном месту“ који пркосе свим конвенцијама и „нису кадри да стварно нешто раде“,³ већ разумевано као доследна поетичка линија списатељице којом креира искривљену слику социјалистичке стварности, утолико опаснију зато што говори о младима, њега је утолико теже било прихватити зато што је подстицај за писање дошао из новинског чланка о самоубиству у студентском дому а одломак из *Полиџике* је наведен као мото романа (чиме се, без обзира на литерарни карактер дела, непосредно везао за друштвену стварност).⁴ У свом приказу романа

² Чланци и интервјуи поводом романа из личне архиве Гроздане Олујић.

³ Јеремић, Драган М. (1964), „Литература‘ и живот, Трећи роман Гроздане Олујић“, *Борба* (недељни додатак *Наука, кулџура, умеџносџ*), 8. 11. 1964, 13.

⁴ У интервјуу *Вечерњем лисџу* списатељица изјављује: „Оно што се 1957. десило у Студентском дому ‘Иво Лола Рибар’ узела сам само као полазну тачку. Све остало је фикција, али фикција за коју је требало много напора и времена. Јунак стварне драме из 1957. је осуђен, јунакиња је мртва и њихови се ликови разликују од ликова Раше Вукоте и Тисе. Раша и Тиса су горчи, али мање апсурдни него што су били јунаци стварне драме у дому ‘Иво Лола Рибар’ прије неколико година“ – Милчић, З. (1965), „Посјет књижевници Гроздани Олујић: Роман није у кризи“ (интервју), *Вечерњи лисџ*, 21. 4. 1965.

који је, свесно објављен у недељном додатку *Борбе* током Сајма књига⁵ како би био што видљивији и тиме одредио судбину романа, Драган Јеремић замера списатељици што се није дистанцирала од животних избора а посебно „социјалних тежњи“ својих јунака који своје нејасне жудње за слободом смирују телесним уживањима и са презиром гледају на оне који су запослени: „Не треба од ње тражити да наступа као педагог, али њено третирање проблема једног дела омладине има нешто од психологије саме те омладине која не успева да изађе на прави пут“.⁶ Пошто је таква врста дистанцирања изостала, и остали критичари сматрају карактер и поступке јунака неуверљивим књижевним конструктом: „пре свега треба рећи да је Гроздана Олујић оманула у једној основној ствари: она је поступке својих јунака, смер њихове судбине, њихове природе и карактер „осмислила“ неодрживим мотивацијама“.⁷

Друга значајна замерка роману проистиче из наглашеног еротског дискурса. Изразиту чулност јунака и слободни однос према мењању партнера тумачи су видели као „вулгарни, механички, физиолошки материјализам“,⁸

⁵ Сајам књига отворен је 6. новембра 1964.

⁶ Јеремић 1964, 13.

⁷ Пувачић, Душан (1964), „Живљење као самоћа (Гроздана Олујић: 'Не буди заспале псе'; Просвета, Београд, 1964)“, *Књижевне новине*, новембар 1964. Миодраг Максимовић закључује свој приказ контрадикторним исказима: „Олујићева је успела да оствари читав забаван роман (иако приповедни тон ни на који начин не може бити окарактерисан као забаван, прим. З. О.). У дубље филозофске импликације није се упуштала. Није захватила никакав значајнији морални проблем савременог живота. Психолошким анализама претпоставила је драму чулности. У занатском смислу то је најуспелије њено дело“ – Максимовић, Миодраг (1964), „Ни љубав ни лудило (Гроздана Олујић: 'Не буди заспале псе')“, *Илустрована јолићка*, новембар 1964, бр. 313, 39.

⁸ Јеремић 1964, 13.

свођење на биолошки нагон и негирање љубави као вишег духовног стања („Млади пар допада љубавне страсти на начин готово анималан, њихова љубав сведена је на биолошки однос, али у њиховом случају љубав се поистовећује са заносом који је близак лудилу“).⁹ Иако је списатељица наглашавала како њени јунаци еротско виде као испуњење љубави, свесни да „тек та нежност чини живот вредним живљења“,¹⁰ чак и они који су били благонаклони у својим оценама романа, као Васа Михаиловић, истичу како је Олујићева „опседнута сексом“ и губи се у непотребним детаљима и понављањима.¹¹ Са друге стране, исти критичари истичу како је у занатском смислу ово њен најбољи роман.

Тако је суд о роману био донет и, изузев неколико добронамерних приказа у којима се прича о несрећним љубавницима препоручује као извесна верзија савременог Ромеа и Јулије, неколико месеци по објављивању нема више приказа (поврх свега, појављује се и пародија сатиричара Алексија Марјановића (Алека Марјана) под насловом „Не буди заспале цукце“, из

⁹ Максимовић 1964, 39.

¹⁰ „Разговор ове недеље. Гроздана Олујић: моји јунаци не мире се са конвенцијама и траже извештај смисао у животу“, *Полиџика*, 13. 12. 1964.

¹¹ Mihailovich, Vasa D. (1966), *Ne budi zaspale pse* by Grozdana Olujić, *Books Abroad*, Vol. 40, No. 1 (Winter, 1966), 108.

Негативни однос према еротском дискурсу у роману имају и М. Трумић (зато се често задовољава полуистинама и површним рјешењима, превише инсистирајући на сексу... – М. Трумић (1964), „Гроздана Олујић: 'Не буди заспале псе'; Просвета, Београд, 1964“, *Ослобођење*, новембар 1964) и Душан Пувачић, али због неинвентивности: „еротизација (...) се свела на понављање готово истих речи, истих реченичних обрта, истих метафора“ – Пувачић, Душан (1964), „Живљење као самоћа (Гроздана Олујић: 'Не буди заспале псе'; Просвета, Београд, 1964)“, *Књижевне новине*, новембар 1964.

циклуса *Савремене њародије*).¹² Па иако је слична, па и неповољнија, судбина пратила оба ранија романа, негативни прикази очигледно су утицали на однос према урађеном (новинари који воде интервју бележе да на нека питања одговара „с осјетном нервозом у гласу“).¹³ Списатељица није покушавала да га редигује, дорађује и изнова штампа, како је чинила са свим осталим романима (мењајући их у мањој мери или их темељно прерађујући). Све до новијих дана, односно краја прве деценије новог века, кад се о њему појављују први текстови, превасходно у контексту превредновања целокупног романескног опуса, роман није имао значајнију критичку рецепцију и остао је спомињан највише по свом наслову у биографијама ауторке.

* * *

У свом есеју о Кафки ауторка указује на расцеп идентитета као важно питање у књижевности XX века, а тиме и на чворну тачку сопствене прозе: „Странац у самоме себи, сав у осцилацијама између жеље за обичним породичним животом и бекства од остварења те жеље, Кафка је доста рано спознао (...) кошмар искључености и самоће.“¹⁴ Поседни утицај на ауторку имао је Кампијев *Сџранац*: пре свега у карактеру и личности главног јунака, као и у приповедном оквиру романа – суђењу за убиство које се претвара у згражање публике и процес уперен против хладноће, равнодушности, неморалног понашања и отуђености оптуженог младића (гнушање јавности над цртама личности оптуженог сродно

¹² Пародије и сатире обједињене су убрзо у истоимену књигу (Београд: Задруга писаца, 1967).

¹³ Милчић 1965.

¹⁴ Олујић, Гроздана (1977), „Логика пакла Франца Кафке“, *Трети њаројрам*, пролеће 1977, 297–306.

је и за Рашу и за Мерсоа). Да је Гроздани Олујић у овој књижевној фази била блиска поетика апсурда показује лектира јунакиње првог романа, циничне студенткиње која себе доживљава као „странца у самоме себи“:

Задржах пажњу на Камијевом *Странцу*. И ту је смрт била улазак у светлост. Није ми било потребно много времена да запазим извесну сличност. Па ипак, то нисам била ја; за мене живот није био један огроман апсурд. Ја му само нисам знала смисла, ако понављање није неки смисао?¹⁵

Позиција странца у свету – али и унутар сопственог бића важи и за Светиславу – Тису, јунакињу *Не буди засјале њсе*, коју пријатељ дефинише као „странца у животу“. И роман *Дивље семе*, објављен три године после, посвећен је концепту отуђеног појединца, ратног сирочета које не зна своје порекло: „Мој живот почиње са мном. Ја не знам никог пре себе. Не памтим ништа. Сама сам себи почетак и крај“,¹⁶ па прихвата своју идентитетску испражњеност као стање апсолутне слободе.

У вези са тим приметна је својеврсна противречност у аутопоетичким ставовима. Без обзира на наведене реченице из претходних романа које без сумње припадају егзистенцијалистичкој слици света, у чему и Васа Михаиловић проналази оквир прозе апсурда: „У овоме можемо препознати благи рефлекс омиљеног егзистенцијалистичког ламента: човек је крив зато што је жив“¹⁷ – ауторка у интервјуима прави отклон, наглашавајући да њени јунаци нису људи апсурда: „Отуђеном човјеку – каже Г. Олујић с осјетном нервозом у гласу – свеједно

¹⁵ Олујић, Гроздана (1984), *Излећ у небо*, Београд: Народна књига, 99.

¹⁶ Олујић, Гроздана (2005), *Дивље семе*, Београд: Bookland, 69.

¹⁷ Mihailovich 1966, исто.

је и он од живота више ништа не тражи. Моји јунаци сви траже сурово болујући и сурово се лијечећи. У том тражењу они су прије горки оптимисти него песимисти¹⁸. Она истиче како је основно питање романа начело трагања за „ајсолујним смислом живота“,¹⁹ у чије име јунаци одлазе предалеко.

Унутартекстовно излагање из матрице поетике апсурда видљиво је у концепту главног јунака, чија побуна је недоследна. Раша Вукота је озлојеђен, оптерећен несрећним детињством и омаловажавањем оца алкохоличара које се у њему снажније укоренило него мајчина благост и поверење у његове способности. И поред намере заврши медицину и постане лекар, његов први сусрет са великим градом га позиционира на маргину: проститутка се сажали на младића који спава на клупи у парку и пружа му прво преноћиште (и своје услуге). Очев пијани глас да од њега ништа неће постати одјекује у њему и осујећује га унапред, па маргинална позицију трајно усваја и чак се ни не труди да је напусти. Вукота се осећа излишним у свету: „*џи си увек некако изван, џу си, али не би морао да будеш џу, џо не би нишџа џроменило и нико чак не би ни осеџио да ниси џу*“.²⁰ Он сматра да су људи својом биологијом унапред осуђени на патњу и страдање („скелети с мишићима, нервима и бокором плућних гранчица, с тамном, дрхтавом грудвом срца у дубини, уловљеном, без наде да се спасе, без жеље да било шта промени, чак“),²¹ па је испуњен резигнацијом и осећањем узалудности. То га, између осталог, зближава

¹⁸ Милчић, З. (1965), „Посјет књижевници Гроздани Олујић: Роман није у кризи“ (интервју), *Вечерњи лист*, 21. 4. 1965.

¹⁹ „Гроздана Олујић: ка живим проблемима живота“ (интервју), *Полиџика*, 29. 1. 1967.

²⁰ Олујић, Гроздана (1964), *Не буди засџале џсе*, Београд: Прo-света, 148.

²¹ Исто, 60.

са Светиславом Јаблан, пошто се обоје осећају рањени и онемогућени. Ова гимназијалка је трауматизована у раном детињству сексуалним злостављањем – преко ког се у њеној породици прећутно прелази ради очувања угледа. Зато рано ступа у свет одраслих: у гимназијским данима улази у боемско друштво, бива промискуитетна, а затим напушта породицу због љубави. Бира Рашу јер он представља потпуну супротност њеном дистанцираном оцу: „Надам се да нећеш бити као мој отац – шапнула је, а очи су јој биле дивље разрогачене. – Надам се да нећеш бити као он“.²²

Неспособност да се са околином успостави социјалне везе (на суђењу се открива да је такав био мање-више од својих школских дана), осим (и то само донекле) са уметницима поносним на своју неуклопљеност готово брехтовски онемогућава идентификацију са јунаком. Он често упада у контрадикторна расположења и осећања, од крајње згађености, равнодушности до малограђанског резонирања. Он је посесивно љубоморан, несигуран, па и насилан (под утицајем алкохола и глади), чинећи ужасне ствари: злоставља девојку коју воли, кињи је својом љубомором, пијан је напаствује, уништава јој живот на сваки могући начин. Чак и према лабораторијским животињама које сажалева, те у њиховој немој патњи види и сопствену (они представљају његов алтер-его, сматра Слађана Јаћимовић,²³ чему у прилог иде и чињеница да га Тиса пореди са псом када покаже своју тамну страну):

те очи су као и очи оних у стакленкама биле у мени. Оне су, што је још горе, почињале у мени да

²² Исто, 70.

²³ Јаћимовић, Слађана (2010), „Мотив суровости у романима Гроздане Олујић“, У Александар Јовановић, Петар Пијановић, Зорана Опачић (ур.), *Бунџовници и сањари, књижевно дело Гроздане Олујић*, Београд: Учитељски факултет, 59–70. Тиса изговара: „Ноћас си био један од њих. Обичан мушки пас“ (Олујић 1964, 65).

расту. Сада сам читав био испуњен тим очима које нису више биле само очи пса, већ и очи моје мајке, и очи Тисе, и очи Прокопија, и мене самог, и свих оних које сам знао.²⁴

бива суров – у наступу растројства он чупа срце пса и дробу га, а онда брише руке о његову длаку.²⁵ Зато би се пре могло рећи да је он човек противречности, крајности које уништавају не само њега, већ и све који се налазе у његовој близини.

Наглашавањем контрадикторности списатељица жели да истакне насловну синтагму о двострукости људске природе у којој се боре силе зла, агресивности и силе добра („у души човековој постоје пси љубави и пси мржње, пси стварања и пси разарања. НЕ буди заспале псе!“),²⁶ указујући како она разорна, деструктивна страна често преовладава у јунацима. Тиме, такође, дестабилизује и надилази концепт романа апсурда, односно покушава да успостави сопствени концепт о безизлазности људског постојања и немогућности да се успостави поље истинске слободе.

Фокусирајући се на младе, бунтовне јунаке, списатељица преиспитује питање слободе у савременом

---

²⁴ Исто, 123–124. Јунаци се понекад понашају нагонски, као узнемирене животиње. („Жене су пролазиле и мирис њихових тела је остајао за њима. Ја сам стајао и њушио тај мирис као пас. Затим сам почео да их пратим“ – Исто, 139). Опажање јунака одређено је умногоне олфакторним надражајима којима се обележава емотивно стање: Тиса, када је уплашена, испушта мирис „који каткада избија из звери ухваћених у замку“ (Исто: 92), болесне животиње у лабораторији заударују, градске улице су „пуне истопљеног асфалта, мириса бензина и помија, и несносног људског зноја“ (Олујић 1964, 158).

²⁵ „Тамна грудва срца му је подрхтавала у дубини, не више налик само на један огољени, извучени орган, већ пре на неко живо биће истргнуто и непотребно, и беспомоћно и усамљено, увек само, увек само“ (Олујић 1964, 124).

²⁶ Олујић 1964, 133–134.

свету, односно питања слободне воље, права на избор и одговорности. Њена слика света поларизује се на већину, која прихвата „правила игре без много мишљења и отпора“ и „нон-конформисте који траже од живота да постане вредан живљења“.²⁷ Гроздана Олујић пише о спутаности појединца у савременом свету а тај вид модерног заробљеништва симболизује фигура чиновника („Свет је направљен од чиновника и оних који то нису“, истиче сликар Прокопије а кад Раша каже нешто са чим се бојем не слажу, називају га „прљавом чиновничком душом“).²⁸ Опозиција томе је појединац који не робује систему, без обзира на цену. Такве људе оличавају чланови дружине уметника који свесно живе шокирајући околину (Ивана, чланица дружине, пење се на сто у кафани и задиже сукњу, провоцирајући публику), противећи се сигурности и пристојном животу („Ми смо сви другачији од осталих!“),²⁹ па макар то значило и гладовање:

Објашњавајући, затим, као што се објашњава када је у питању дете: да сам схватио због чега он радије извикује новинске натписе и разноси млеко за десетак хиљадарки него што би се возио аутомобилом као правни референт или секретар, или слична чиновничка уштва, сваког дана страхујући шта би овај или онај могао да каже о њему, идући с конференције на конференцију с увек истим бљутавим речима на уснама.³⁰

²⁷ Исто.

²⁸ Олујић 1964, 98, 136. Чиновници су стални негативни, отуђени ликови у прози Гроздане Олујић: јављају се у романима и новелама (као нпр. Бошко Рашета у новели „Лица умрла, лица жива“, Данило Арацки у „Афричкој љубичици“ и сл.).

²⁹ Олујић 1964, 44.

При обликовању ове бојемске комуне Г. Олујић је, по сопственом сведочењу, била инспирисана својим познанством са уметницима Медијале 60-их година прошлог века.

³⁰ Олујић 1964, 99.

Други, скривенији разлог због ког се Прокопије склања од могуће успешне каријере правника, коју би лако, с обзиром на оца судију, своје ратне заслуге и завршени факултет могао да оствари, јесте чињеница да пред очима јавности не би могао да искаже своју хомосексуалну природу. Због тога он свесно бира живот на маргини, унутар мале уметничке енклаве.

Отклон према таквом животу подразумева негирање урбаног. Град се доживљава као нехумани простор у којем људи журе и гурају се налик на дубашвабе, „мраве у трци за новцем“ или рибе у акваријуму, несвесне своје заробљености. Јунаци се осећају пријатније у енклавама, склоњени у Прокопијев атеље на мансарди или на ободима градског простора, на Сави, где Тиса и Раша покушавају да живе на напуштеном бродићу. Ноћу град поприма друго лице и види се поетично и лирски:

Око нас простирала се ноћ пуна шума и мириса, а небо изнад Београда било је модро и искричаво од неонских очију града. Високо изнад реке, са свим својим светлостима, град је изгледао као да лебди у ваздуху.³¹

Непристајање на друштвене конвенције и грађанску удобност идеје су активистичких покрета младих широм света у овом периоду, па је роман посвећен проблемима младих био изразито актуелан у времену у ком се појавио. У интервјуима списатељици постављају питања о њеној вези са идејама хипи покрета или битника. Она одговара како је усуд младих генерација да увиђају недоследности света одраслих у који ступају, ма у ком времену живели:

А свет у коме смо – кроз њих (младе, прим. З. О.) се најдраматичније прелама (студентски немири ши-

³¹ Исто, 96.

ром света то довољно јасно показују). И није важно која им се ознака даје (бит, хипи или нешто друго). Проблеми које они постављају, проблеми су које су и генерације младих у другим временима постављале (у деветнаестом веку са етикетом „сувишних“, у тридесетим годинама овог века „изгубљених“, у педесетим годинама „гневних“, у шездесетим „равнодушних“), тражећи одбацивање устаљених односа у друштву, хипокризије и насиља које свет одраслих, свет у који они који су дошли, намеће онима који долазе.³²

Списатељица проблематизује потрагу јунака за срећом, постављајући питање може ли човек бити заиста слободан од својих породичних, моралних, еротских, егзистенцијалних и свих осталих обавеза и одговорности. Лична слобода појединца разматра се у оквиру различитих проблемских равни. То, између осталог, подразумева негирање потребе за материјалним стицањем: Раша се запошљава у дактилографском бироу и ради као помоћник у лабораторији Медицинског института, чији сто за сецирања често користи као преноћиште, тешећи се, често гладан, да ће ипак једном завршити студије (иако му је већ двадесет и пет година). Са друге стране, није заинтересован ни за хонорарни посао новинара који је добио на препоруку пријатеља, па га убрзо губи. Често без средстава за живот, он се теши да ће се већ наћи неки посао, иако га суштински не жели.

Затим, то подразумева негирање породичних стега – и очекивања. Вукота изневерава очекивања своје мајке да постане лекар, своје супруге – да буде одговоран муж и отац, па и своје љубави, на коју пребацује

---

³² Ј. А. „Хипи покрет у очима наше романијерке Гроздане Олујић: Светлост долази са истока“, *Новосћи*, 5. 4. 1972.

одговорности које би он требало да понесе, чиме је гура у очајање и самоубиство. Светислава се, са своје стране, супротставља очекивањима добростојеће и угледне лекарске породице, повређена што се од ње још у најранијем детињству очекивало да не буде на сметњи, да ничим не наруши њихов углед („Она није била срећна, ведрa и насмејана кћи познатог оца“,³³ каже Прокопије), па чак ни онда када је требало да је заштите и утеше. Не верујући у идеју брака, одбијајући да и сама једног дана живи у привиду који подразумева хладну толеранцију, пркосећи родитељима, она укида сваки контакт са њима, напушта гимназију непосредно пред матуру, одустаје од факултета и упушта се у заједнички живот са ожењеним љубавником без сталних прихода.

Жудња за ослобођењем подразумева и измену односа према конвенцијама и забранама у сфери љубави. Испуњење љубави кроз еротско приказано је као испољавање потребе за интимношћу: „Онда бисмо радили нешто наше и у томе не би било ни стида ни греха“; „понављао оно што се већ хиљадама година понавља између човека и жене, оно у чему нема ни греха, ни стида и што је увек ново, увек ново“.³⁴ Експлицитне еротске сцене тематизоване су поетично³⁵ и осцилују од велике нежности, страсти до велике грубости, чак и садизма.³⁶ Оне су онеобичене и просторима у којима се

³³ Олујић 1964, 229.

³⁴ Исто, 225, 91.

³⁵ „њено се тело растварало под мојим, још увек дршћући као у грозници, гипко као сплет младих грана, и дивље као што знају да буду дивља тела звери“; „улазио сам у њу као што човек улази у море, свом својом крвљу и без остатка“ (Исто, 90, 91).

³⁶ „Ни са ким ти није било тако добро, реци да ти ни са ким није било тако добро – продирао сам у скривену и рањаву њену унутрашњост, осећајући како се преда мном безвољно и готово равнодушно отварају ружичаста и црна клешта њене женствености“ (Исто, 201).

одигравају (Раша и Тиса воде љубав у парку, на Сави, у атељеу, окружени другима). Најрадикалнији простр за интимност свакако је лабораторијски сто за сецирање животиња, у атмосфери смрти и патње, уз фетусе у теглама и погледе животиња из кавеза којима су пресечене гласне жице. Бизарна, али ефектна потврда вечите преплетености Ероса и Танатоса опомиње љубавнике на крхкост и пролазност њихове љубави – и живота самог.

Негирајући конвенционални грађански живот као вид хипокризије, Тиса, Ивана, Прокопије и остали из друштва улазе у везе без оптерећења и обавеза за везивањем. Они истражују различите видове сопствене сексуалности и желе да према себи буду искрени као и према другима, па еротско у роману има и улогу поетичког престапа, рушења табуа, веома смелог за време у којем је настао. Тематизација еротског јавља се у видовима који су и из данашње перспективе крајње осетљиви: промискуитет, сексуално злостављање девојчице, бигамија, садизам, хомосексуалност, односно бисексуалност. Прокопије експериментише са женама и мушкарцима, заљубљујући се у младог техничара „с кошуљом кајсија боје“ који га прати у стопу (због чега је љубоморна Ивана, притајено заљубљена у сликара). Важна чињеница је то што је (додуше, унутар групе боема) сексуална различитост потпуно прихваћена као вид слободног самоиспољавања. Тисин ватрени монолог о природности оног што је за шокираног Рашу „чудовишно и неприродно“ спада вероватно у прве позитивно изречене судове о сексуалној различитости (не само у послератној књижевности), што је сасвим сигурно био важан разлог згражања књижевне јавности над видовима еротског у роману:

можда он и јесте хермафродит, зашто не би био и зашто би ми имали право да му судимо због тога? (...) Онда би морао да знаш да и у природи, међу животињама, код микроба чак, код *esherichie coli*, код корњача, код неких врста рептилија, постоји то што ти називаш *нейриродним*. Ја не желим да се браним, ја не желим да судим, Прокопије је ипак то што је – додала је и опет се осмехнула.³⁷

Прокопијева различитост подржана је и његовим позитивно вреднованим карактером и доследношћу. Он је можда једини који је успео да се избори за живот у складу са сопственим правилима. Приказујући на својим сликама црвених паса „суштину предмета и бића“³⁸, он је испољава у свим животним сферама. Искрен према себи самоме, благ и мудар, он осећа снажну емпатију према другима: помаже Тиси, умирујући њене страхове и подстичући је на уметност. Помоћ пружа и онима који је не заслужују, па Раши проналази посао, покушавајући да га разуме, иако је овај невероватно љубоморан на њега, па чак спава на клупи у парку уступајући им свој атеље. Брине се за исход њихове љубави, мудро предвиђајући да „то (...) што ми желимо да остваримо, гола је и дивна љубав, али неодржива“.³⁹ Касније, на суђењу, показује се како је добро проникнуо у њихове карактере и разумео Тисину патњу и опхрваност бесмислом. Још једном помаже Раши тврдећи да није убица, познајући његово оклевање да се одлучи за самоубиство („Он је исувише лењ и кукавица да би учинио било шта од тога. Он није у тој мери странац у животу као што је то Тиса била“).⁴⁰

³⁷ Олујић 1964, 119–120.

³⁸ Исто, 97.

³⁹ Исто, 134.

⁴⁰ Исто, 230.

Са друге стране, Раша је пристао на брак без видљиве потребе и унутрашње жеље, препуштајући се наваљивању насртљиве колегинице, али се не осећа обавезним да га поштује, па суштински живи у бигамији (саопштава жени да се заљубио у другу исте вечери кад је упознао Тису).⁴¹ Та његова потреба за слободним делањем има и своју другу крајност, па делује као да не поседује осећање одговорности за себе, ни за своје ближње: иако га прогања његова трудна венчана жена, он не осећа ни трунку обавезе да јој помогне, жалећи унапред биће које ће нежељено доћи на свет. Презрив према женином бесу и истрајности да га приволи на заједнички живот, он се не обазире на њу до те мере да са Тисом спава у својој брачној изнајмљеној соби док му је жена у породилишту.

Притешњени нагомиланим проблемима, без средстава за живот, свесни Рашиног детета које стиже на свет, јунаци се налазе у безизлазној ситуацији. Њен терет осећа понајвише Тиса, која схвата да њена љубав бледи пред одговорношћу која чека Рашу у времену које долази. Налазећи се пред понором, уз формално ожењеног човека, она у самоубиству види једини излаз. Пишући есеј о Кафки, Гроздана Олујић посредно објашњава ово осећање безизлазности: „Тај кошмар био је у њему толико свеобухватан и снажан да му се ни смрт више није чинила претњом већ избављењем“.⁴² Раша набавља пиштољ, али није сасвим сигуран у одлуку на коју га Тиса подстиче. За њу је то решење: она бежи из сопствене спутаности коначним актом слободне воље, чиме преиспитивање слободе у роману Гроздане Олујић досеже свој радикални исход.

⁴¹ „Али, зар је ово бигамија? Тиса је моја жена. Милена је била тек случајна, најслучајнија љубавница“ (Исто, 176).

⁴² Олујић 1977, 299.

Знајући да је Тисино самоубиство изазвано и његовим неповерењем, љубомором, неспособношћу да се стара о њиховом опстанку, да је она због њега напустила све а од њега је добила сумњичења, грубости и увреде, Раша је свестан да је његова кривица дубока и вишеструка, те да је одговоран за пропаст не само Тисиног живота, већ и живота свог тек рођеног детета (које назива Тиса), па мисли да је итекако заслужио да буде осуђен. Он то чак прижељкује („Ја немам ништа против тога да ме прислоне уза зид!“; „Ја се не браним. Рекао сам вам да знам шта ме чека и да немам ништа против тога. (...) Ништа више није важно“),⁴³ пошто ће тиме добити бар део казне коју сматра да заслужује. Међутим, за разлику од Мерсоа, он бива ослобођен кривице за убиство. Ипак, он је сурово кажњен за злочин за који, иако га није непосредно починио, у великој мери јесте одговоран, пошто је слобода коју је формално задобио привидна – и страшна. Знајући да је бесповратно уништио највреднији однос који је у свом животу успео да оствари, он из затвора излази свестан да је заувек заробљен оковима сопствене кривице, односно да слободу од сопствене гриже савести, кајања и патње никада неће стећи. И зато феномен слободне воље, коме је посвећен овај роман, досеже своје парадоксално испуњење у *йроклейсийву слободе*.

Својим романом *Не буди засјале йсе* Гроздана Олујић покушала је да представи трагику са којом се суочавају млади људи који се боре за слободно делање у свету који је супротстављен њиховим сновима и тежњама. Њихова потреба за „апсолутним смислом“ и срећом води их ка спознаји о немогућности њеног испуњења. Потребе јунака за слободним изборима сурово се гасе

⁴³ Олујић 1964, 11, 27.

у законима свакидашњице и обликују их као дубоко трагична и осујећена бића. У времену у којем се појавило, ово дело било је одбачено због своје провокативне тематике и бескомпромисности у представљању скривених страна људске природе, због чега ће данашњим читаоцима бити иновативно и сасвим актуелно. Због тога се надамо да ће његово поновно издање допринети потпунијем разумевању и да ће роман заузети место које му припада у српској књижевности друге половине прошлог века.

Зорана Ойачић

НАПОМЕНА О ИЗДАЊУ

Текст романа објављује се према издању из 1964. године. Осим овог издања, роман се појавио и на пољском језику у издању Националног института за издаваштво из Варшаве (1968).

Дело се налази у фонду бројних библиотека широм света: у пољској националној библиотеци (Biblioteka Narodowa, Варшава), универзитетској библиотеци у Регенсбургу (Universitätsbibliothek Regensburg, Немачка), библиотеци Фрај универзитета у Берлину (Bibliothek der Freien Universität, Немачка), библиотеци у Цириху (Zentralbibliothek Zürich, Швајцарска), британској библиотеци (The British Library, St. Pancras, Лондон), националној библиотеци Словеније и градској библиотеци у Марибору, данској националној библиотеци, у библиотеци Универзитета у Калифорнији, Универзитета у Мичигену, Универзитета у Бафалу (САД), библиотеци Српске православне црквене општине у Трсту (Италија) итд. – што посредно сведочи о интересовању за романескну прозу списатељице.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

821.163.41-31

821.163.41.09-31 Олујић Г.

ОЛУЈИЋ, Гроздана, 1934–

Не буди заспале псе / Гроздана Олујић ; приредила
Зорана Опачић. – Београд : Српска књижевна задруга
: Партенон, 2018 (Бор : Терција). – 272 стр. : ауторкина
слика ; 21 см. – (Сабрани романи Гроздане Олујић ; књ. 3)

Стр. 243–260: Проклетство слободе / Зорана Опачић.
– Напомена о издању: стр. 261. – Белешка о писцу: стр.
267–268. – Библиографија издања и литература о рома-
ну: стр. 263–265.

ISBN 978-86-379-1384-9 (СКЗ)

ISBN 978-86-379-1381-8 (за издавачку целину)

ISBN 978-86-7157-822-6 (Партенон)

ISBN 978-86-7157-819-6 (за издавачку целину)

а) Олујић, Гроздана (1934–) – „Не буди заспале псе“

COBISS.SR-ID 268065804

